

Henryk Batowski

Nazwiska pisarzy bułgarskich zannotowane przez Mickiewicza

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce
literatury polskiej 48/1, 153-162

1957

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

HENRYK BATOWSKI

NAZWISKA PISARZY BUŁGARSKICH
ZANOTOWANE PRZEZ MICKIEWICZA

Wśród całkiem drobnych, dotychczas nie ogłoszonych autografów Mickiewicza istnieje notatka zapisana ręką poety na marginesie pewnego dokumentu znalezionej w jego papierach pośmiertnych.

Spis materiałów przywiezionych ze Stambułu (Konstantynopola) po zgonie poety, sporządzony przez Władysława Mickiewicza, został ułożony według kryteriów z punktu widzenia sporządzającego zapewne słusznych, ale niestety, dodać trzeba, często nierzeczowych. Także późniejsi badacze-naukowcy, stykając się z tymi materiałami nie umieli posunąć się — kiedy to było potrzebne — do przeprowadzenia zmian w pierwotnie ustanowionym porządku. Tak więc i *Katalog rękopisów Muzeum Adama Mickiewicza w Paryżu*, i korzystający za pośrednictwem *Katalogu* ze zbiorów Muzeum — w ich liczbie również, w swoim czasie, autor niniejszego artykułu — podział dawniejszy na ogół respektowali. Dlatego mogło się zdarzyć, że pewien rękopis, stanowiący niewątpliwą całość, został przez syna poety podzielony na dwie części, a podział ten uznała zarówno osoba sporządzająca *Katalog*, jak i autor niniejszego artykułu, gdy o tej sprawie pisał po raz pierwszy przed dwudziestu czterema laty¹, oraz jeszcze później. Ów respekt dla podziału Władysława Mickiewicza wiódł do wniosków oczywiście błędnych.

Chodzi tu o memoriał jednego z działaczy odrodzenia bułgarskiego, Iwana Bogorowa², najprawdopodobniej osobistego znajomego

---

¹ Mój referat pt. *Mickiewicz a Słowianie południowi. 1848—1855*. Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie, 1933, nr 2, s. 57—64. Wydział I.

² Iwan Bogorow (1818—1892; w młodości podpisywał się także: Iwanczo Andreew Bogoeuw), jeden z czołowych działaczy odrodzenia bułgarskiego, dziennikarz, gramatyk, lekarz, autor podręczników szkolnych. Zob. o nim m. in.: С. Младенов, *Иван Богоров*. W wyd.: *Български писатели*. Т. 1. София 1929. — Б. Пенев, *История на новата българска литература*. Т. 3. София 1933, s. 804 i n.

Mickiewicza w ostatnim okresie życia naszego poety (autor memoriału latem 1855 znalazł się w Paryżu), dotyczący stosunków oświatowych w ówczesnej Bułgarii.

Memoriał ten, napisany po rosyjsku, pt. *Какія книги больше ищутся въ Болгаріи?*³, skatalogowany pod numerem 813, jest pozornie nie dokończony. Zawiera cztery strony; tekst ostatniej urywa się w środku zdania, po przecinku. W tej niepełnej formie opublikowałem ów dokument przed szesnastu laty w organie Bułgarskiego Towarzystwa Historycznego⁴.

Okazało się wszakże, iż dalszy ciąg owego memoriału istnieje, i co więcej — znajduje się niewątpliwy dowód, że Mickiewicz dokument ten czytał. Dowodem jest notatka marginesowa poety na jednej ze stron tej drugiej części dokumentu, zawierająca nazwiska pisarzy bułgarskich, wspomnianych w tekście memoriału.

Mianowicie, zapewne syn poety, przeglądając przywiezione po zgonie ojca pośmiertne jego papiery, natrafił na jednej karcie na autograf, wobec czego wyłączył tę kartę wraz z kilku dalszymi, mającymi z tamtą związek, nie troszcząc się o to, że bierze część całości, bez początku. Zawierającą autograf Mickiewicza kartę uznano za pierwszą jakiegось oddzielnego dokumentu.

Stworzoną w ten sposób jak gdyby nową całość skatalogowano jako osobną pozycję pod numerem 179, przy czym autor *Katalogu* dalej już sprawy nie kontrolował i nie badając nawet, w jakim języku rzecz jest napisana, określił ją jako „akt bułgarski, zaczynający się od słów: Izdatieli bułgarskich knjig...” Lapsusów podobnych jest zresztą w *Katalogu* więcej.

Niestety, pracując poprzednio nad materiałami Muzeum Mickiewiczowskiego, nie zwróciłem uwagi na pozycję 179. Dopiero ostatnio, otrzymawszy dzięki uprzejmości pani Wandy Borkowskiej, kustosa Biblioteki Polskiej w Paryżu, fotokopię tej pozycji, mogłem bez trudu stwierdzić, że jest to oczywiście dalszy ciąg znanego mi już memoriału Bogorowa, o czym niezwłocznie powiadomiłem Dyрекcję Biblioteki, proponując połączenie pozycji 813 i 179 w jedną całość⁵.

³ Какія (zamiast dzisiejszego какіе) jest dawniejszą formą używaną w XIX wieku.

⁴ *Mickiewicz wobec oświaty bułgarskiej*. Известия на Вългарското Историческо Дружество, XVI—XVIII, София 1940, s. 55-61.

⁵ Kolejność stron rkpsu 179 musi być oczywiście inna niż przyjęta przez syna poety i wydawcę *Katalogu*: najpierw powinna być strona zaczynająca się od słów „а Л. Ексархъ“, potem zaczynająca się od „Българами Консуломъ“,

Tu jednak bardziej, niż samo rozbiecie na dwie części jednego z dokumentów, które towarzyszyły Mickiewiczowi w ostatnich chwilach jego życia, interesuje nas oczywiście własnoręczna notatka poety na marginesie tego dokumentu. Tej też przede wszystkim sprawie jest poświęcony niniejszy artykuł.

Otóż na stronie, którą trzeba uznać za szóstą całego dokumentu, a za drugą jego fragmentu skatalogowanego jako pozycja 179, znajdujemy z prawej strony zakreślenie ołówkowe, o którym oczywiście nie możemy powiedzieć, czy pochodzi od Mickiewicza. Natomiast na stronie następnej, tzn. siódmej całego dokumentu, a trzeciej odpowiedniego fragmentu, jest w górnym prawym rogu notatka ręką Mickiewicza, zawierająca kilka nazwisk współczesnych pisarzy bułgarskich, z pewnymi uwagami o niektórych spośród nich.

Aby rzecz bliżej wyjaśnić, trzeba jeszcze przedstawić pewne fakty związane z całym memoriałem Bogorowa, odnoszącym się do stanu piśmiennictwa w ówczesnej Bułgarii i jego potrzeb. Memoriał ten, wzięty jako całość⁶, po krótkim wstępie o stanie szkolnictwa bułgarskiego zawiera wywody związane już z położeniem piśmiennictwa, a ujęte w następujących podtytułach:

W jakich drukarniach są drukowane i w jakich księgarniach sprzedaje się książki bułgarskie?⁷

Jakie książki nadchodzą z Belgradu do Bułgarii?

Carogród⁸ pod względem wydawania i sprzedaży książek bułgarskich. Czasopisma w języku bułgarskim⁹.

Jacy są redaktorzy czasopism bułgarskich?

Dlaczego czasopisma bułgarskie upadają?

Czy książki bułgarskie znajdują wielu prenumeratorów?

Wybitni pisarze bułgarscy i ich dzieła.

Zakończenie.

następnie ta z autografem Mickiewicza, wreszcie czwarta, zaczynająca się od słów „поѣды Правѣрному“.

⁶ Ponieważ ten memoriał przedstawia wartość specjalnie dla Bułgarów, zamierzam ogłosić go w całości — tj. ponownie część opublikowaną już w r. 1940, oraz nowoodnalezioną — w jednym z naukowych czasopism bułgarskich.

⁷ Ten ustęp zwłaszcza wydaje się być odpowiedzią na kwestie zawarte w „Projekcie instrukcji” Mickiewicza.

⁸ Powszechnie wtedy używana nazwa Stambułu (Konstantynopola) u Słowian prawosławnych (Царьград po rosyjsku, Цариград po bułgarsku i serbsku).

⁹ Mniej więcej trzy czwarte tego ustępu znajduje się w części rękopisu skatalogowanej pod nrem 813, zakończenie zaś rozpoczyna część skatalogowaną jako nr 179.

Układ tego memoriału przypomina nam wyraźnie wytyczne znajdujące się w ułożonym przez Mickiewicza „Projekcie instrukcji w sprawie misji na Wschód“ i zatwierdzonym z pewnymi zmianami przez francuskie Ministerstwo Oświaty¹⁰.

Przypomnijmy sobie niektóre miejsca tego „Projektu”, mówiące o domniemanych zainteresowaniach rządu francuskiego dla następujących kwestii:

jakie metody są stosowane w szkołach publicznych i jakie podręczniki w użyciu;

jakie autorowie zachodni są tam [na Półwyspie Bałkańskim] najwięcej znani i poczytni i jakie książki przełożono¹¹;

1. Jaki był wpływ Rosji na rozwój nauki i literatury Słowian w Turcji i krajach naddunajskich od czasu rządów Piotra Wielkiego¹².

2. Jakimi środkami posługiwała się zazwyczaj Rosja, aby rozciągnąć swój wpływ na Słowian.

3. Jakie ustawy, zarządzenia oraz prawa zwyczajowe obowiązują obecnie w dziedzinie oświecenia publicznego u Słowian w Turcji i krajach naddunajskich.

4. Jakie panują stosunki między hierarchią kościelną a osobami zatrudnionymi w zakładach oświecenia publicznego¹³.

Mickiewicz w swym „Projekcie instrukcji” dodawał ponadto, że jako wysłannik rządu francuskiego postarałby się o informacje o istniejących w Stambule bibliotekach i drukarniach chrześcijańskich — przy czym pod nazwą „biblioteki” należało chyba rozumieć również księgarnie — a następnie zasięgnąłby takich samych informacji co do stosunków panujących w krajach słowiańskich pod władzą Turcji¹⁴.

¹⁰ Zob. W. Mickiewicz, *Adam Mickiewicz, sa vie et son oeuvre*. Paris 1888, s. 361 i n. Najnowszy przekład „Projektu“ zob.: A. Mickiewicz, *Dzieła*. Wydanie Narodowe. T. 13. Warszawa 1955, s. 140 i n.

¹¹ Dalsze kwestie w „Projekcie” poruszają sprawę wpływów literatur zachodnioeuropejskich w krajach bałkańskich, w szczególności zaś wpływów francuskich.

¹² Ten punkt i dalsze z „Uzupełnienia projektu instrukcji”, świeżo odnalezionego w archiwum paryskiego Ministerstwa Oświaty, zob. Mickiewicz, *op. cit.*, s. 142—143.

¹³ Opuszczone są dwa dalsze punkty; zwraca uwagę ostatni z nich, mówiący o rozwoju kulturalnym w ramach istniejącej sytuacji politycznej; rzeczą tą zajmę się osobno (zob. przypis 15).

¹⁴ O tym, że Mickiewicz zbierał informacje o księgarniach i drukarniach w czasie swego pobytu w Stambule, świadczy zachowana w jego pośmiertnych papierach, niewiadomego pochodzenia notatka pod nagłów-

Urzędowy tekst instrukcji opartej na „Projekcie” Mickiewicza uwzględniał tylko pierwszą jego część, znaną nam od dawna, przed odnalezieniem w r. 1955 „Uzupełnienia projektu”.

Niemniej, Mickiewicz — raz skreśliwszy owe dodatkowe wytyczne — na pewno i o nich również pamiętał. Sprawą tą zamierzam zająć się szerzej na innym miejscu¹⁵. Tu jedynie zaznaczę, że poeta najprawdopodobniej posiadał poza tekstem zastenografowanym przez Levy’ego także jakiś drugi tekst, napisany normalnie, który zapewne dał do przeczytania bądź pokazał i streścił któremuś ze swoich rozmówców, uczestników dyskusji na tematy związane z nadchodzącą podróżą. Wydaje się bowiem, że wspomniany tu memoriał rosyjski o sytuacji kulturalnej w Bułgarii stanowi jak gdyby odpowiedź na niektóre pytania zawarte w „Projekcie” Mickiewicza. Jest to coś w rodzaju dodatkowych informacji, stanowiących przygotowanie do samodzielnych badań, które poeta miał — obok innych celów swej podróży — podjąć w Bułgarii.

Podtrzymując swą tezę, że Mickiewicz musiał latem 1855 zetknąć się w Paryżu z bawiącym tam wtedy na studiach medycznych Bogorowem (niestety, wiadomości o paryskim pobycie tego Bułgara są szczególnie szczupłe¹⁶), wysuwam dalszy wniosek: poeta albo pokazał bułgarskiemu znajomemu swój „Projekt”, albo — zaznajomiwszy go ze swoimi zainteresowaniami — prosił o informacje w kwestiach ujętych zawartymi w „Projekcie” instrukcjami. Efektem tej prośby jest najwidoczniej wspomniany tu memoriał. Co prawda, nie ma bezwzględnej pewności, że memoriał został poecie wręczony w Paryżu, prawdopodobiejsze to jednak niż teza, że wręczenie nastąpiło dopiero w Stambule. Jeśli bowiem przyjmiemy, iż autorem memoriału był Bułgar przebywający w Paryżu, prostszy jest domysł o przekazaniu Mickiewiczowi tekstu jeszcze przed jego wyjazdem ze stolicy Francji.

Do rozstrzygnięcia pozostaje natomiast taka kwestia: kiedy Mickiewicz czytał ten memoriał? Bo że go w ogóle czytał, dowodzi jego notatka na marginesie, mająca związek z treścią dokumentu.

---

kiem *O drukach w Stambule i handlu książkami*, przechowywana w Muzeum Mickiewiczowskim w Paryżu jako rkps 812.

¹⁵ Przygotowując swój referat pt. *Mickiewicza „misja naukowo-literacka” w r. 1855*, wygłoszony na sesji naukowej PAN 2 VII 1955, nie dysponowałem jeszcze omawianymi tu materiałami; rzecz wyłożę obszerniej w książkowym wydaniu tego referatu.

¹⁶ W swej autobiografii Bogorow porusza tę sprawę w jednym zdaniu; por. Илчев, *op. cit.*, s. 869.

Notatka ma pod względem językowym cechy francuskie: wymienia nazwiska bułgarskie w pisowni fonetycznej francuskiej, a nie polskiej (z wyjątkiem użycia raz litery ł¹⁷), i kończy się kilku słowami francuskimi, co łącznie wskazywałoby może, iż zapis powstał raczej w Paryżu, gdzie środowisko bardziej nakłaniało do myślenia i pisania po francusku. Ale również w Stambule poeta nie tylko przebywał w towarzystwie Francuza Levy'ego i stykał się z mieszanym towarzystwem polsko-francuskim, lecz mógł także pozostawać nadal pod wpływem francuskiej literatury naukowej dotyczącej Bałkanów. Przecież inny autograf Mickiewicza z tego czasu, pochodzący chyba właśnie z dni stambulskich, napisany jest tak samo po francusku¹⁸.

Przyjrzyjmy się teraz samej notatce (por. fotokopię). Jest to osiem wierszy na marginesie dokumentu, niewątpliwie w związku z tytułem rozdziału brzmiącym: „Wybitni pisarze bułgarscy i ich dzieła”. Notatka bowiem, spośród sześciu podanych w niej nazwisk, zawiera pięć wymienionych w tym rozdziale, i to w pisowni odpowiadającej ortografii w tym rozdziale użytej, w brzmieniu zatem z rosyjska polskim, a we francuski sposób zapisanym (np. dźwięk *u* oddaje przez *cu*; typowy dla słowiańskich nazwisk na *-ow* sposób pisania po francusku w formie *-off*, czy *-ew* w formie *-eff*, tu z jednym wyjątkiem dla nazwiska w rozdziale tym nie występującego).

Mickiewicz wypisał zatem z wymienionego rozdziału nazwiska następujące: *Moutieff*, *Pałauzoff*, *Pietkowitch*, *Gueroff*, *Bogoieff* — według używanej w memoriale pisowni rosyjskiej w ówczesnej ortografii: Мутевъ, Палаузовъ, Петковичъ, Геровъ, Богоевъ¹⁹. Ponadto dodał jeszcze jedno nazwisko: *Zankow* — w rozdziale tym nie występujące, ale wspomniane poprzednio

¹⁷ Pisząc ortografią francuską Mickiewicz pamiętał jednak o polskiej wymowie dźwięku ł, występującego również w języku bułgarskim.

¹⁸ Zob. w mojej książce *Mickiewicz jako badacz Słowiańszczyzny*. Wrocław 1956, s. 103—104 (fotokopia oryginału na s. 73). Z prac dyskusyjnych Komisji Naukowej Obchodu Roku Mickiewicza Polskiego PAN.

¹⁹ W dzisiejszej ortografii tak rosyjskiej, jak i bułgarskiej, z nadaniem zarazem pierwszemu i ostatniemu z tych nazwisk form poprawnych, obecnie obowiązujących, nazwiska te wyglądają, jak następuje: Мутев, Палаузов, Петкович, Геров, Богоров. O noszących te nazwiska należy się garść danych.

Dumitr Mutew (1818—1864), doktor filozofii w Bonn, w r. 1853 redaktor czasopisma *Вългарски Книжниця*, wydawanego w Stambule.

w memoriale, w rozdziale o czasopismach. Nazwisko to brzmi poprawnie: Cankow, a poeta napisał je znów z niemiecka przez z na początku, ale z prawidłowym już końcowym -ow.

Pojawienie się tego nazwiska w notatce Mickiewicza jest zastanawiające i każe wziąć pod uwagę ewentualność, że notatka mogła powstać dopiero w Stambule. Albowiem trudno sobie wytłumaczyć, by Mickiewicz z kilkunastu nazwisk pisarzy i działaczy bułgarskich wymienionych na poprzednich stronach memoriału zapamiętał jedynie wspomnianego tam A. K. Cankowa, żyjącego wtedy w Wiedniu, nie odgrywającego bynajmniej jakiejś roli twórczej (był bogatym kupcem i mecenasem jednego z wychodzących w stolicy austriackiej czasopism bułgarskich). Nazwisko Cankow musiało wydać się Mickiewiczowi interesujące z innego powodu: oto w Stambule żył wtedy inny wybitny bułgarski działacz narodowy o tym nazwisku, Dragan Cankow²⁰, o którego znajomości osobistej z Mickiewiczem mamy prawo sądzić ze wzmianek Zygmunta Miłkowskiego i Jana Grzegorzewskiego (niestety, nie postarali się oni o jakieś bliższe dane w tej sprawie, choć stykając się z Cankowem i później, mogli go o to zapytać)²¹. Może więc, zetknąwszy się z główną osobistością Bułgarów stambulskich o nazwisku Cankow, Mickiewicz dlatego wypisał to nazwisko obok niektórych wybranych z rozdziału o współczesnych pisarzach bułgarskich. Nie pozostając pod wpływem rosyjskiego tekstu memoriału, zapisał je już bez rosyjsko-francuskiej

---

Spiridon Pałauzow (1818—1872) — co prawda, wbrew twierdzeniu memoriału — absolwent nie rosyjskiego, lecz niemieckiego uniwersytetu, autor dzieł historycznych, m. in. pracy o carze bułgarskim Symeonie z X w., wydanej w r. 1852 w Petersburgu. O wymienionym tu Petkowiczu, o którym sam memoriał mówi jedynie, że kończył studia historyczno-filologiczne w Petersburgu, brak jakichkolwiek danych. Za to dobrze jest znany Najden Gerow (1823—1900), wybitny pisarz polityczny, poeta i leksykograf, po wojnie krymskiej był w rosyjskiej służbie dyplomatycznej. O Bogorowie zob. przypis 2.

²⁰ Dragan Cankow (1828—1911), bułgarski liberalny polityk, w swoim czasie zwolennik unii kościelnej Bułgarów z Rzymem, potem jednak zbliżył się do Rosji; po r. 1878 wielokrotnie minister i szef rządu. W czasie wojny krymskiej pozostawał w stosunkach z emigracją polską.

²¹ Zob. nekrolog Cankowa przez J. Grzegorzewskiego (*Świat Słowiański*, VII, 1911, t. 1, nr 77, s. 356—363). O udziale Cankowa w pogrzebie Mickiewicza pisał w swych znanych wspomnieniach Zygmunt Miłkowski (*Szczegóły niektóre o śmierci i eksportacji zwłok Mickiewicza w Konstantynopolu*. *Kraj*, IV, 1885, nr 46).

końcówki -off, lecz prawidłowo po polsku przez -ow. Tyle możemy na razie wysunąć w tej sprawie przypuszczeń.

Ale autograf Mickiewicza na tym się nie kończy. Po nazwisku Cankow mamy parę słów niezbyt czytelnych, mogących brzmieć jak „*les deux frères*”, co pozwalałoby przypuszczać, że Mickiewicz myślał o jakichś dwu posiadaczach tego nazwiska. O drugim jednak Cankowie, bracie — bądź wiedeńskiego, bądź stambulskiego — nie udało się uzyskać wiadomości. Być może, natrafiają na takie dane nasi bułgarscy koledzy.

W dalszym ciągu notatki Mickiewicz pisze: „*auteur* [lub „*auteurs*“] *d'une gram. bulg imprimée à Vienne*“, tzn. „*auteur d'une grammaire bulgare imprimée à Vienne*“.

Do kogo odnosi się to zakończenie? Jeżeli „*auteur*”, to zapewne do ostatniego nazwiska, w tym wypadku Cankowa, jeżeli „*auteurs*”, to do dwu ostatnich nazwisk, tj. Cankowa i Bogojewa (=Bogorowa).

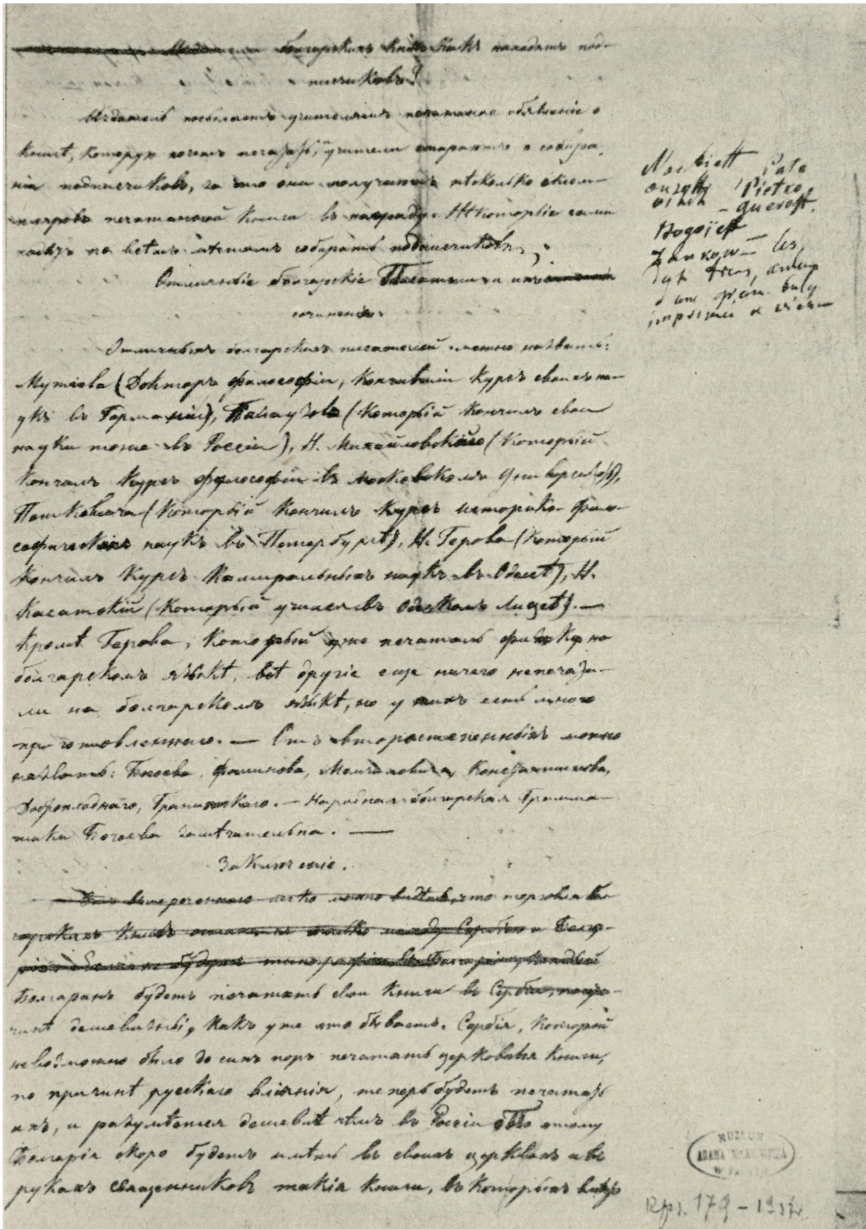
Nic nie wiadomo, by jakiś Cankow był wtedy autorem gramatyki bułgarskiej wydanej w Wiedniu. Nie wiemy również, by taką gramatykę napisali wspólnie Cankow i Bogorow. Natomiast ten ostatni jest istotnie autorem gramatyki bułgarskiej wydanej w Bukareszcie w roku 1844²². O gramatyce tej memoriał wspomina, w cytowanym tu rozdziale o współczesnych pisarzach bułgarskich, pochwalnym zdaniem: „Народная болгарская грамматика Боева замѣчательна“²³.

Nasuwa się wniosek, że pośpiesznie skreślona notatka Mickiewicza winna by zatem — po uporządkowaniu — wyglądać nieco inaczej: „*Moutieff, Pałaouzoff, Pietkowitch, Gueroff, Bogoïeff — auteur d'une gram. bulg. imprimée à Vienne — Zankow, les deux frères* [?]“²⁴. Przeszkadza nam, co prawda, wyraźny przecinek po domniemanym słowie „*frères*“ a przed „*auteur*“ itd. Ale też Mickiewicz nigdy za bardzo nie dbał ani o interpunkcję, ani o logiczne

²² Zob. Пенев, *op. cit.*, s. 828 i n.

²³ Mickiewicz mógł się pomylić co do miejsca wydania gramatyki bułgarskiej Bogorowa, umieszczając jako miejsce jej ogłoszenia Wiedeń, gdyż omawiany tutaj memoriał parokrotnie wspomina stolicę Austrii w związku z ukazywaniem się tam czasopisma bułgarskiego Мирозрение (1850—1851). Bogorow sam w Wiedniu nie był.

²⁴ Jeżeli to ma być istotnie „*deux frères*“, może Mickiewicz uważał wspomnianego w memoriale wiedeńskiego kupca Cankowa i swego domniemanego znajomego w Stambule tegoż nazwiska za braci? Tu musimy wszakże pozostać w sferze domysłów.

Fotokopia strony 7 memoriału Iwana Bogorowa, z marginesową notatką Mickiewicza. Własność Muzeum Adama Mickiewicza w Paryżu, rkps 179.

następstwo swoich zwięzłych notatek. W danym wypadku dodatkową przeszkodą w porządnym zapisie była wąskość marginesu.

Fakt, że poeta zwrócił uwagę na gramatykę Bogorowa, każe tym bardziej przypuszczać, iż z owym bułgarskim działaczem zetknął się osobiście i dlatego zanotował sobie jego dzieło.

Nic więcej, niestety, nie można powiedzieć o tym znanym wprawdzie, ale zapomnianym autografie Mickiewicza z ostatnich miesięcy, jeżeli nie tygodni, jego życia. Jest on wszakże dowodem zainteresowania poety dla początków piśmiennictwa nowobułgarskiego i stanowi piękny choć drobny wkład do wczesnych dziejów przyjaźni polsko-bułgarskiej, uświetniając je nazwiskiem największego poety polskiego²⁵.

---

²⁵ O pobycie Mickiewicza na terenie Bułgarii w listopadzie 1855 i o jego kontaktach z Bułgarami zob. także mój szkic pt. *O oświatę bułgarską i serbską*. W książce: *Przyjaciele Słowianie*. Szkice historyczne z życia Mickiewicza. Warszawa 1956 (rzecz została napisana już w r. 1954).